

Republikán a volnomyšlenkář? Složitý život Leopolda Heyrovského mezi státem, rodinou a společností

Jan Kober

Ústav státu a práva AV ČR, v.v.i.

Kontaktní e-mail: jan.kober@ilaw.cas.cz

A Republican and a Freethinker? The Uneasy Life of Leopold Heyrovský between the State, Family and Society

Abstract:

The article deals with the characterization of Leopold Heyrovský (1852–1924), professor of Roman law at the Law Faculty of the Charles University in Prague, as a “republican” and “freethinker”, as preserved by the memories of his descendants. Using the memories of his daughter Klára Heyrovská and of his colleague Jan Krčmář, the author focuses on religion, political and social ideas and the paternal role of Leopold Heyrovský. On the basis of partial sources, he is trying to reconstruct the political, religious, and social habitus of the hitherto less researched Prague university professor. It turns out that the characterization of Heyrovský as a republican and freethinker basically corresponds to reality, but with the caveat that Heyrovský was well aware of the risks that such opinions would bring him, and therefore expressed them only very carefully. His religious situation – he remained formally Catholic but did not participate in any religious ceremonies – was complicated not only by his position as a university professor, but also by his marriage to a fervent Catholic wife who raised their children in this faith. Nevertheless, he tried to pass on his free-spirited and patriotic views to his children, to whom he devoted a lot of time as a committed father.

Keywords: Leopold Heyrovský; Austria-Hungary; Czech Lands; Central Europe; Legal history; political nonconformism; religious nonconformism; republicanism; patriotism; atheism; agnosticism; legal profession

Klíčová slova: Leopold Heyrovský; Rakousko-Uhersko; české země; střední Evropa; právní dějiny; politický nonkonformismus; náboženský nonkonformismus; republikánství; vlastenectví; ateismus; agnosticismus; právní profese

DOI: 10.14712/2464689X.2023.43

Financování: Článek vznikl s podporou na dlouhodobý koncepční výzkum RVO: 68378122, Ústav státu a práva AV ČR, v.v.i.

1. Úvodem

Ve svém nedlouhém článku se zabývám tím, jakým způsobem můžeme s využitím vzpomínkových pramenů z vědcova okolí rekonstruovat jeho životní habitus a jeho politické a náboženské názory. Prvním podnětem k tomuto zájmu a k těmto otázkám mi byla před lety stručná životopisná práce o Jaroslavu Heyrovském, několika slovy na okraj zmiňující – na základě rodinné ústní tradice – že otec tohoto fyzikálního chemika, profesor římského práva Leopold Heyrovský (14. listopadu 1852 – 17. února 1924)¹, byl „republikánem a volnomyšlenkářem“.² Zprávu z nejbližšího rodinného okruhu jistě nelze podceňovat, jakkoli je nutné přistupovat k ní obezřetně a kriticky. Další zajímavou informací, které jsem si povšiml, byl v nekrolozích nad Heyrovského smrtí zmíněný pohřeb žehem, ve své době se vyskytující pochopitelně především u bezvěrců (ať již veřejných nebo skrytých,³ kteří si třeba tento způsob pohřbu přáli v posledním pořízení, nebo je za života sdělili jako přání svým blízkým). Konečně dalším podnětem mého zájmu o Heyrovského „volnomyšlenkářství“ a „republikanismus“ mi byla editorská příprava vzpomínek Emila Svobody (nar. 1878),⁴ Heyrovského mladšího kolegy v učitelském sboru české právnické fakulty v Praze a dobrého známého.⁵ Svoboda byl tajným bezvěrcem od svých gymnaziálních dob, od věku dvanácti let,⁶ avšak z osobních, rodinných a kariérních příčin zůstal členem Římskokatolické církve až do roku 1919 (tedy do svých jedenačtyřiceti let), kdy po dlouhém úsilí získal řádnou profesuru na české technice a tím podle svého mínění i dostatečně pevně postavení, aby si mohl dovolit z církve vystoupit a zůstat bez vyznání.⁷ Svobodův životní příběh mne přivedl ke studiu právního postavení veřejných bezvěrců a vývoje bezvěreckých spolků⁸, ale i k zájmu o situaci skrytých bezvěrců a odtud zase zpět k zájmu o Heyrovského. V tomto článku se chci věnovat několika problémovým okruhům, souvisejícím s výše zmíněnými rodinnými charakteristikami Leopolda Heyrovského jako

- ¹ Srov. SKŘEJPEK, M. Leopold Heyrovský. In: SCHELLE, K. – TAUCHEN, J. – HORÁK, O. – KOLUMBER, D. (eds.). *Encyklopedie českých právních dějin*. XXIII. svazek, Biografie právníků A–J. Plzeň – Ostrava: Aleš Čeněk – Key Publishing, 2022, s. 668–671; SKŘEJPKOVÁ, P. Leopold Heyrovský. In: *Biografický slovník českých zemí*, sv. 24. Praha: Historický ústav AV ČR, 2021, s. 580–581; SKŘEJPEK, M. Leopold Heyrovský. In: SKŘEJPKOVÁ, P. (ed.). *Antologie československé právní vědy v letech 1918–1939*. Praha: Linde, 2009, s. 155–158, i tam uvedenou další literaturu; ze starší literatury pak především URFUS, V. Právní romanistika na české univerzitě v Praze před sto lety. K zakladatelskému dílu Leopolda Heyrovského. *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, 1982, roč. 22, č. 1, s. 113–121; ŠTEMBERKOVÁ, M. Děkan a rektor Leopold Heyrovský. *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, 2007, roč. 47, č. 1–2 (Sborník k životnímu jubileu PhDr. Michala Svatoše, CSc.), s. 239–246; a SOMMER, O. Leopold Heyrovský. 1852–1924. *Právník*, 1924, roč. 63, č. 3, s. 97–100 (též jako samostatný otisk).
- ² KORYTA, J. *Jaroslav Heyrovský*. Praha: Horizont, 1976, s. 10. – Dotčený textový úsek byl beze změny převzat také do rozsáhlejší knihy KORYTA, J. *Jaroslav Heyrovský*. Praha: Melantrich, 1990, s. 8.
- ³ Veřejnými bezvěrci jsou lidé vystoupivší z některé církve či náboženské společnosti, nebo se narodivší rodičům bezvěrcům.
- ⁴ SVOBODA, E. *Bylo – nebylo. Vzpomínky*. (ed. Jan Kober). Dolní Břežany: Scriptorium, 2023 (vyjde).
- ⁵ Srov. např. HOFBAUEROVÁ-HEYROVSKÁ, K. *Mezi vědci a umělci*. Praha: Josef R. Vilímeček, 1947, s. 317.
- ⁶ SVOBODA, E. *Bylo – nebylo. Vzpomínky*, s. 181.
- ⁷ Archiv Akademie věd České republiky, fond Emil Svoboda, inv.č. 1, ka. 1, potvrzení magistrátu ze 17. listopadu 1919.
- ⁸ Srov. KOBER, J. Bezvěrci a jejich činnost po vzniku republiky. In: KOBER, J. – HOLUBEC, S. (eds.). *Společnou silou. Aktéři společenské změny v českých zemích 1918–1925*. Praha: Nakladatelství Academia, 2023, s. 179–219.

republikána a volnomyšlenkáře: jednak poměru Heyrovského k římskokatolické církvi, jednak jeho politickým představám a sociálním představám, zejména pak ve vztahu k myšlence rovnosti, ať již v oblasti sociální a občanské, nebo v poměru mezi muži a ženami. Budu si také všimati i těch oblastí, které můžeme považovat za součást učitelského habitu, avšak zároveň je můžeme interpretovat i jako související s politickými a sociálními představami jednotlivce.

V článku využívám vedle jiných zdrojů především právními historiky velmi málo využívaný pramen, vzpomínky Heyrovského dcery Kláry, později provdané Hofbauerové (1884–1959),⁹ napsané ve 30. letech a připravené k vydání koncem roku 1938; protože však hrozilo, že by cenzura některé pasáže nepropustila, autorka se rozhodla vydání rukopisu odložit do svobodnějšího období.¹⁰ Mezitím jej ještě rozšířila (v rozsahu více než sto tiskových stran) a kniha nakonec vyšla roku 1947. Krátce ještě s ohledem na navazující zmínky v dalších částech textu zmíním některé základní časové údaje a informace o členech Heyrovského rodiny. Leopold Heyrovský se narodil 14. listopadu 1852 v Českých Budějovicích. Po studiu na pražské právnické fakultě, tehdy ještě německé, se roku 1878 habilitoval v oboru římského práva, a v lednu roku 1882 byl jmenován mimořádným profesorem, což mu umožnilo, aby se dne 27. března 1883 se oženil s Klárou Hanlovou z Kirchtreu, dcerou Karla Hanla z Kirchtreu, místopředsedou rady v Praze a Marie ze Stránských ze Štoků u Jihlavy.¹¹ Do šťastného manželství se narodila řada dětí, z nichž některé však zemřely: ze zde v článku zmiňovaných dětí uvedme Kláru (nar. 1882), Jaroslava (nar. 1890) a Leopolda (nar. 1892). Poté, co byla univerzita rozdělena na českou a německou, stal se od zimního semestru 1882/83 členem české právnické fakulty. Na ní byl také roku 1890 jmenován řádným profesorem. Přednášel nepřetržitě do roku 1918, kdy jej nemoc na jeden semestr vyřadila z činnosti. Opět se vrátil za katedru, ale nový nápor nemoci roku 1922 mu znemožnil další práci a donutil jej odejít do penze i zanechat vědecké práce; brzy na to, 17. února 1924, umírá.

2. Náboženství Leopolda Heyrovského

„Večer pláče pod peřinou a modlím se, aby tatínek nepřišel do pekla,“ rozpomínala se na některé úzkosti svého dětství Klára Hofbauerová-Heyrovská.¹² Je sice třeba dodat, že byla, jak její text na mnoha místech naznačuje, velmi citlivým dítětem, které se snadno rozplakalo i při nepatrných podnětech, avšak úzkost o osud milovaného tatínka měla u malé holčičky zřetelný zdroj, spočívající ve – v jejích očích – zcela nestandardním otcově chování. Byl totiž nábožensky lhostejný, na rozdíl od zbytku rodiny se večer nemodlil a „nikdy nechodil do kostela“, zkrátka „vůbec nebyl zbožný“.¹³ V dceřiných náboženských představách, formovaných matkou a školní výukou náboženství, měly zmíněné magické úkony zajišťovat boží přízeň, a otcova nonkonformita s těmito domnělými pravdami ji proto hluboce děsila.

⁹ HOFBAUEROVÁ-HEYROVSKÁ, K. c. d. Jejím manželem byl Arnošt Hofbauer (1869–1944), malíř a grafik, posléze profesor pražské Uměleckoprůmyslové školy.

¹⁰ *Tamtéž*, s. 347. Dle sdělení autorky ve spojovacím textu.

¹¹ Archiv Univerzity Karlovy, fond Právnická fakulta, Personálie, Leopold Heyrovský, inv.č. 99, ka. 11. Oddací list. Výtah z knihy oddaných u sv. Mikoláše, od roku 1883, list. 236.

¹² HOFBAUEROVÁ-HEYROVSKÁ, K. c. d., s. 56.

¹³ *Tamtéž*, s. 55.

Heyrovského manželce Kláře, rozené Hanlové z Kirchtreu, se dostalo výchovy v klášterní škole u anglických panen na Malé Straně a byla silně pobožná.¹⁴ Tímto způsobem vychovávala i děti.¹⁵ „Maminka je zbožná, večer se modlí, dlouho klečí před postelí, v neděli chodívá do kostela velmi ráda na požehnání, zvláště na ‚májovou‘. Na nočním stolku má sochu Panny Marie ze Svaté hory a v květnu dává k ní dvě vázičky s narcisky a konvalinkami a věneček pomněnek do misky,“¹⁶ vzpomínala jejich dcera.¹⁷ Zcela odlišné bylo i chování rodičů před zpovědí dcery. Děvčátko přípravu na zpověď silně prožívalo, vroucně se modlilo a před zpovědí šlo odprosít oba rodiče. Zatímco matka dceři dělala „delší kázání“, otec ji v rozpacích odbýval a nedal „si ruku políbit“.¹⁸

Malá Klára se, jak se zdá, někdy i stávala objektem nábožensky motivovaného rozporu mezi rodiči, neboť vzpomínala, jak „[...] dostala obrázků, kde dítě klečí na oltáři před Nejsvětější svátostí, uteklo v noci z domova prosit Boha, aby otce obrátil na víru, a jeho přání se vyplnilo. Náš tatínek to četl a povídal mamince: ‚Prosím ji, jaké ta holka má podivné obrázky?‘ Zarazila jsem se, to on se asi zlobí pro pravdu. Chtěla bych také, jako to dítě, Ježíška prosit, aby tatínka obrátil na víru, ale zemřela bych snad strachy, než bych v noci kostela došla.“¹⁹

Naopak Heyrovský horlivou pobožnost některých lidí ironizoval: „[k]dyž někdo stále chodí do kostela, říkává o něm: Ten chce mít asi ‚šperšic‘ v nebi.²⁰ – Ta zas obtěžuje Pánaboha.“²¹ Později, když v době dospívání začala Heyrovského dcera pochybovat o římském katolictví i o náboženství vůbec, konstatovala pro sebe: „Vím přece určitě, že tatínek také všemu nevěří. A přece žije mnohem křesťanštěji nežli mnoho známých lidí, chlubicích se zbožností, kteří hledí zpatra na chudší, špičkují, vesele pomlouvají, jsou každou chvíli něčím uraženi a terorizují špatnou náladou. Tatínek je prostý, skromný, ke každému, i třeba k žebrákovi stejně vlídný, každému rád nezištně poradí, jest spravedlivý, nemá vůbec nálad, a nelíbí-li se mu něco, řekne to přímo. Nechodí nikdy do kostela, ale žije podle příkázání.“²² Pokud jsme výše uvedli, že byl Leopold Heyrovský lhostejný k náboženským obřadům a k modlitbám, neznamenalo to, že by byl lhostejný k etickým otázkám a k mravnosti. Jeho dcera zaznamenala hovory na témata tohoto druhu mezi otcem a dětmi: „Často s tatínkem hovoříme o křesťanském pojmu nastavit druhou tvář, když protivník udeří. – Oba se nad tím pozastavujeme.“²³

¹⁴ *Tamtéž*, s. 31. Jedná se o římskokatolický ženský řeholní řád, věnující se vyučování dívek a také péči o potřebné; v českých zemích působí od roku 1746 v Praze na Malé Straně.

¹⁵ Dcera Klára považovala za zvláště horlivě zbožné dítě svého mladšího bratra Jaroslava: „Už když byl maličký, modlival se dlouho vkleče v postýlce [...], k vánocům si přál oltář a velmi vážně sloužil mši. Leo [mladší bratr – pozn. ed.] mu ministruje, ale zapomene často pro samou legraci, co má dělat, až ho Jaro rýpnutím připomene.“ HOFBAUEROVÁ-HEYROVSKÁ, K. c. d., s. 145.

¹⁶ Svatá Hora, římskokatolické poutní místo na vrchu poblíž Příbrami, spojené s kultem Marie Nazaretské (Panna Marie), kde byly mj. také prodávány mariánské devocionálie v podobě sošek, poutních obrázků apod.

¹⁷ HOFBAUEROVÁ-HEYROVSKÁ, K. c. d., s. 145.

¹⁸ HOFBAUEROVÁ-HEYROVSKÁ, K. c. d., s. 55.

¹⁹ *Tamtéž*, s. 55.

²⁰ „Šperšic“ tj. pojistku (z něm. der Sperschütz).

²¹ HOFBAUEROVÁ-HEYROVSKÁ, K. c. d., s. 55.

²² HOFBAUEROVÁ-HEYROVSKÁ, K. c. d., s. 126.

²³ HOFBAUEROVÁ-HEYROVSKÁ, K. c. d., s. 141.

Po smrti byl Heyrovský zpopelněn. Uvědomíme-li si, jak horlivý odpor Římskokatolická církev možnosti právního připuštění pohřbů žehem v Předlitavsku a v jeho nástupnických státech kladla, bylo zřejmé, že pravověrný římský katolík ve 20. letech 20. století pro své tělo kremaci připustit rozhodně nemohl.²⁴ Reformu v tomto směru umožnil teprve pád monarchie a převrat. Ale ani republika s legalizací pohřbů žehem nespěchala a došlo k ní teprve v dubnu 1919 zákonem č. 180/1919 Sb. z. a n., o fakultativním pohřbívání ohněm. Praha vlastní krematorium neměla; teprve roku 1921 vzniklo adaptací provizorní krematorium na Olšanech, fungující až do otevření novostavby roku 1932. Když Heyrovský roku 1923 zemřel, jeho přání bylo dodrženo: „Tělo jeho odevzdáno bylo svatému živlu; proměnilo se v obláček dýmu a v hrstku popelu: ale duch jeho bude žít, dokud bude živ národ, kterému své dílo zasvětil a dokud bude v národě žít česká věda právní.“²⁵

3. Politické představy

3.1 Rovnost

Heyrovského manželka Klára byla dcerou státního úředníka Karla Hanla šlechtice z Kirchtreu, z rodiny nobilitované sotva deset let před tímto sňatkem. Stalo se tak s pomocí nobilitantova strýce, římskokatolického biskupa.²⁶ Vyprávění dcery naznačuje, že manželství vzniklo ze zamilovanosti mladých lidí.²⁷ Naopak to, co mohlo v dobové hierarchické společnosti působit jako pomyslné aktivum na straně manželky a jejích rodičů,²⁸ totiž nejnižší šlechtický stav, mohl Leopold Heyrovský patrně vnímat méně kladně než jeho vrstevníci, neboť jeho náhledy na šlechtu příznivě rozhodně nebyly:²⁹ „Tatínek nemiluje mnoho

²⁴ Ve své době proto byly pohřby žehem rozšířeny především mezi bezvěrci, zvláště časté byly mezi socialisty a anarchisty. Přitom toto gesto často znamenalo vyšší náklady, zejména v době, kdy nebyl pohřeb žehem v Předlitavsku přípustný a k jeho uskutečnění byl proto nutný převoz do svobodomyslnější ciziny, často například do saských Drážďan. Pohřeb žehem předpokládal většinou za života učiněné rozhodnutí, ať již v podobě přání, kladeného na srdce rodině, anebo projev vůle být zpopelněn v posledním pořízení.

²⁵ SVOBODA, E. Za Leopoldem Heyrovským. *České právo*, 1923, roč. 5, č. 10, s. 79.

²⁶ Karel Hanl (nar. 1813) byl státním úředníkem, naposledy okresním hejtmánem v Prachaticích, roku 1876 odešel do penze. Srov. ŠPIRITOVÁ, A. *Slovník představitelů státní správy v Čechách 1850–1918*. Praha: Státní ústřední archiv, 1993, s. 59; MADĚRA, F. (ed.). *Heraldické a nápisové památky Chomutovska*. Chomutov: Oblastní muzeum Chomutov, 2003, s. 122. Rodina pocházela z Krbic u Chomutova, z již neexistující vsi, zbořeně kvůli povrchové těžbě uhlí. Hanlův strýc Karel Hanl (1782–1874) se stal biskupem královéhradeckým (1832–1875) a po dlouholetém zastávání této funkce byl pak roku 1872 povýšen do stavu svobodných pánů s přídomkem z Kirchtreu. Následujícího roku 1873 požádal o rozšíření šlechtictví na svého synovce. Bylo mu zčásti vyhověno, avšak synovec nezískal stav svobodného pána, nýbrž pouhé prosté šlechtictví. Srov. MERAUVIGLIA CRIVELLI, R. J. *Der Böhmische Adel*. Nürnberg: [s. n.], 1885, s. 62; FIALA, M. *Hanl von Kirchtreu (1872)* [online]. [cit. 2023-05-02]. Dostupné na: <<https://www.novanobilitas.eu/rod/hanl-von-kirchtreu-1872>>.

²⁷ Leopold Heyrovský potkal budoucí manželku náhodou, na výletě ve Stromovce, díky Josefu Kaizlovi, který jej tam přivedl. Při následném dešti pak sympatické dívce nabídl svůj deštník. Po pouhých dvou měsících požádal Heyrovský o její ruku s argumentem, že „muž ve vážném postavení nemůže svět nechat v nejistotě o svých citech“. Výsledkem bylo zasnoubení, trvajícím pak po dva roky, a poté svatba obou mladých lidí. HOFBAUEROVÁ-HEYROVSKÁ, K. c. d., s. 134, též s. 117.

²⁸ Sama nevěsta, jejíž otec byl již v té době mrtev, neměla rozsáhlé věno. Její matka dokonce nápadníka upozornila, aby žádnou zámožnost neočekával, na což měl Heyrovský odvětit: „A copak jsem já? Vždyť já jsem jen chudý soukromý docent.“ HOFBAUEROVÁ-HEYROVSKÁ, K. c. d., s. 89.

²⁹ Nabízí se ovšem otázka, do jaké míry byla vůbec drobná úřednická a důstojnická šlechta v dobové společnosti vnímána jako skutečná šlechta a do jaké míry „pouze“ jako určitým způsobem vyznamenané

šlechtu. Když si představíme stupnici šlechty ‚von‘,³⁰ svobodný pán,³¹ rytíř, baron, hrabě, kníže, vévoda, velkovévoda, král a císař, myslíme si, jak se asi každý ten vyšší stupeň na nižšího dívá shora.³² Dětem také vysvětloval, že ‚[...] u nás vyrostli nejlepší lidé ze skromných poměrů. A z arcivévodů, z kterých má každý 75 000 zl. ročně, málokdo vynikne.‘³³

Svým dětem Heyrovský zdůrazňoval význam rovnosti, říkal jim, že ‚[...] je jistě lepší naše ‚Já pán, ty pán‘.‘³⁴ Sám tak, jak se z různých zmínek zdá, také vždy jednal. Ve zprávách o jeho chování k ostatním lidem nenacházíme povýšenost ani distanci univerzitního profesora. Ke studentům byl podle různých zmínek ohleduplný a otcovský.³⁵ Neváhal vést politické hovory ani se švadlenou, která k nim pravidelně přicházela do domácnosti.³⁶

Heyrovský nebyl typem kabinetního učence bez starosti o věci veřejné. Politika jej zajímala, účastnil se i různých veřejných schůzí. Roku 1897 došlo na žádost k povýšení Františka Ladislava Riegera do šlechtického stavu svobodného pána (barona),³⁷ což bylo českou veřejností vnímáno pochopitelně se značnými rozpaky. V jedné politické schůzi kdosi obhajoval Riegera, že šlechtictví přijal, argumentem, že i staří Čechové měli šlechtu, tedy s argumentem ahistorickým, nehledícím k hospodářské, správní a sociální odlišnosti staré doby. Heyrovský neváhal reagovat, aby řečníka zesměšnil: ‚Tu ozval se z posluchačstva hlas: ‚Baron Žižka!‘ Byl to hlas našeho tatínka,‘ vzpomínala dcera Klára.³⁸

3.2 Císař a král a české státní právo pro děti

Heyrovský se před dětmi nijak netajil svým odtaziťým poměrem k monarchii a panovníkovi. ‚Němci si velmi chválí našeho císaře, jaký je prý dobrý a šlechtetný a že nás všechny živí. Tatínek jím není nijak nadšen a říká, že si lid daněmi platí císaře, české školy se moc

osoby. Zvláště pak v případě, že své šlechtictví nemohla rodina ekonomicky podložit např. vlastnictvím velkostatku nebo jiného rozsáhlého majetku, který by byl bezpracným zdrojem renty.

³⁰ Autorka měla zřejmě na mysli prostě šlechtictví (šlechtic z / Edler von).

³¹ Stav svobodných pánů autorka chybně předradila stavu rytířskému a znovu jej pak zopakovala v pojmu baron. HOFBAUEROVÁ-HEYROVSKÁ, K. c. d., s. 126.

³² *Tamtéž*.

³³ *Tamtéž*. Zmíněné úsloví možná Heyrovský převzal od svého přítele T. G. Masaryka, v jehož textech je opakovaně nacházíme. Masarykovi symbolizovalo podstatu demokratismu a také křesťanského učení Ježíše Nazaretského; a opak aristokratismu (ať politického v podobě monarchií, nebo náboženského, v podobě církevní hierarchie), úsloví já pán – ty sluha (popř. otrok). Srov. ČAPEK, K. *Hovory s T. G. Masarykem. III. Myšlení a život*. Praha: Fr. Borový, 1935, s. 185. – Původní úsloví ve významově poněkud jiné podobě nacházíme například ve sbírce Knedlhans-Liblínského, srov. LIBLÍNSKÝ, J. S. *Česká přísloví a pořekadla*. Praha: Nákladem Václava Hessa, 1848, s. 219. V jiném významu je popularizoval především Karel Havlíček ve svém výboru Duch Národních novin (HAVLÍČEK, K. *Duch Národních Novin, spis obsahující úvodní články z Národních Novin roků 1848 1849 1850*. Hora Kutná: [s. n.], 1851, s. 105 (článek Potřeba federace z 5. května 1849). Jako svého druhu Havlíčkovu poselství úsloví proniklo dokonce i do poesie, srov. báseň Viktora Dyka Písníčka o osmačtyřicátém: ‚Lid, který mlčel plaše, řek’ / své tužby nahlas a svá přání. / Děť: ‚Já pán, ty pán’ Havlíček, / leč řekl Němec ‚my jsme páni, / Nám moc, nám právo, nám co chcem’. / Ty služ, my budem’ vládnout všem‘.‘ Srov. DYK, V. *Válečná tetralogie*. In: GRUND, A. (ed.). *Spisy Viktora Dyka, sv. 3*. Praha: Československý spisovatel, závod Fr. Borový, 1949, s. 435. Báseň byla napsána 11. dubna 1918.

³⁴ HOFBAUEROVÁ-HEYROVSKÁ, K. c. d., s. 126.

³⁵ *Tamtéž*, s. 126.

³⁶ Podrobně k tomu NOVOTNÝ, R. R. Nobilitace Františka Ladislava Riegera. Z *Českého ráje a Podkrkonoší*, 2000, č. 13, s. 93–120.

³⁷ HOFBAUEROVÁ-HEYROVSKÁ, K. c. d., s. 126.

rychle nevzmáhají.³⁹ Zůstává ovšem otázkou, zda byl tento kritický náhled na Františka Josefa I. v české společnosti nějak ojedinělý. Otevřená či expresivnější kritika císaře byla velmi nebezpečná vlivem právní normy, chránící císaře, jeho rodinu a předky před urážkou (skutková podstata „urážení veličenstva“ spočívala v „porušení úcty k císaři“ („Ehrfurcht gegen den Kaiser“), ať již „osobním uražením (Beleidigung), proneseným veřejně, nebo před více lidmi haněním, rouháním neb posmíváním“.⁴⁰ Císařova autorita byla ovšem v české společnosti od roku 1848 a znovu i po nesplněných korunovačních slibech velmi nízká. Heyrovského dcera například vzpomínala vtipkování o císaři mezi žačkami Vyšší dívčí školy, mezi nimiž se Františku Josefovi říkalo vedle známého „Procházka“ také „Želva kareťová“.⁴¹ Pod vedením spolužačky Milady Fridové, dcery básníka Jaroslava Vrchlického, také dívky na habsburských rodokmenech visících na chodbě tajně proužky lepenky zalepovaly „neoblíbená panovnická jména“.⁴² Vítanou záminku pro otcovo vysvětlování poskytla rovněž například Bozděchova hra „Baron Görz“, při které „tleskají vždy studenti a hučí, když z jeviště se ozve: ‚Král křivopřísežný‘“.⁴³ Heyrovský vysvětloval, že „Češi se zlobí, ač císař několikrát slavnostně slíbil, že se dá korunovat, že dosud tak neučinil. Národu proto o to běží, že by tím byla centralizace do Vídně zrušena a že by měl tím lepší příjmy a postavení v Rakousku.“⁴⁴ Heyrovský pochopitelně vysvětloval svým dětem také státoprávní problémy Předlitavska, postavení zemí Koruny české a českého státního práva: „Rakušané zapomínají, že jsme se k nim r. 1526 dobrovolně přidali a měli mít s nimi stejná práva. Marie Terezie však svéprávně nařídila centralizaci do Vídně. Od té doby jsou naše úrodné kraje, obdělávané naším pilným lidem, vysávány mnohem chudšími zeměmi rakouskými, které však žijí v mnohem větším blahobytu nežli my. Jak vesele se žije ve Vídni českou prací!“⁴⁵ Podobnou zkušenost získala Heyrovského dcera Klára i ve Vyšší dívčí škole – „[p]rofesoři jsou svobodomyšlní. Napíšeme-li do úkolu něco politicky ožehavého, například ‚nešťastný rok 1526‘, vrátí nám to s úsměvem a přátelským poukazem na vyšší instance, které by se pozastavovaly.“⁴⁶

3.3 Národní práva

Důležitou úlohu v Heyrovského rozhovorech s dětmi hrálo národní obrození, období, kterého si tento učenec velmi vážil: „[t]atínek vypravuje, jak byli Češi dříve ještě více a více poněmčováni, hlavně ve městech, venkov zůstal český. A našli se výteční jednotlivci, lidé obětaví, vzdělaní a dobrosrdeční, kteří se sdružili a ujali se našeho odstrkovaného národa a naši zanedbané češtiny. Povyšili ji zase na řeč vzdělanou. Byli to naši buditelé.“⁴⁷ Svým

³⁹ *Tamtéž.*

⁴⁰ § 63 a 64 zákona č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích, znemožňovala politickou kritiku panovníka a jeho rodiny občany. Na jejím základě bývalo tehdejšími režimem perzekvováno několik stovek občanů ročně. Jednalo o mimořádně závažnou skutkovou podstatu, drasticky zasahující do svobody projevu a činící formálně zaručená politická práva občanů zčásti nepoužitelnými: občanský život a výkon politických práv není myslitelný bez možnosti široké kritiky držitelů politické moci a jejich činů.

⁴¹ HOFBAUEROVÁ-HEYROVSKÁ, K. c. d., s. 139.

⁴² HOFBAUEROVÁ-HEYROVSKÁ, K. c. d., s. 142.

⁴³ *Tamtéž.*

⁴⁴ *Tamtéž.*

⁴⁵ *Tamtéž.*

⁴⁶ HOFBAUEROVÁ-HEYROVSKÁ, K. c. d., s. 140.

⁴⁷ *Tamtéž.*

způsobem navázal na toto úsilí i sám Heyrovský napsáním svých „Dějín a systému“ v českém jazyce, aby poskytl českým studentům i široké veřejnosti rozsáhlou příručku římského práva. Naopak jeho některé další ambice již zůstaly nenaplněny. Jako rektor české univerzity měl podle dcery tři stěžejní přání, která „všude propaguje na úkor přízně Vídně“ – zavést české korespondování s ministerstvy ve Vídni, dosáhnout vzniku druhé české univerzity v Brně a vystavět nové univerzitní budovy v Praze.⁴⁸ V době Heyrovského působení v úřadu rektora v akademickém roce 1908/1909 se sice podařilo v místě dnešní budovy Právnické fakulty slavnostně dne 1. prosince 1908 položit základní kámen nové univerzitní budovy (mající podle původní představy sloužit rektorátu, právnické fakultě a nerozsáhlé teologické fakultě), avšak provedení stavby se Heyrovský nikdy nedočkal.⁴⁹

3.4 Republika

Z různých zmínek se zdá, že Leopold Heyrovský se u svých dětí snažil monarchickému režimu navzdory utvářet a podporovat kritické myšlení a zároveň jim i ukazovat výhody republikánského státu a demokracie. Dcera Klára vzpomínala: „[t]atínek mi vykládá, že jsou země, kde nevládne vladař, ale národ sám a volí si na určitou řadu let prezidenta: ‚Jejé, tati, to musí být krásné!‘, říkám nadšeně. Tatínek přikyvuje, dívá se zamyšleně do dálky a usmívá se. Vykládá mi o francouzské revoluci, královská rodina a šlechta už nevěděli, co přepychem dělat. Stále jen tančili, pořádali hostiny a zábavy, paruky měli naporáděné až půl metru vysoko, šaty přeplněné ručními krajkami, zlatem, hedvábím a výšivkami. Lid byl utiskován robotou a daněmi. Vzbouřili se utlačovaní a prohlásili hesla: ‚Liberté, égalité, fraternité‘. Svoboda, rovnost, bratrství. A tatínek mi zazpívá překrásnou francouzskou hymnu ‚Marseillaisu‘, kterou tenkrát složili.“⁵⁰ Tato výchova nemohla zůstat bez určitých výsledků, které se posléze projevy ve škole. Naštěstí pro Kláru Heyrovskou si, jak se zdá, inspektor i její třídní učitelka mysleli o monarchii svoje: „Přišel do školy inspektor a ptal se, víme-li některá, co to je republika. Hlásila jsem se a řekla jsem mu vše, co mi tatínek o ní vypravoval. Po vyučování mě slečna učitelka vyvolala k sobě, políbila mě na čelo a řekla: ‚Za to, že jste to tak hezky řekla o republice.“⁵¹ Pod vlivem republikánských idejí pak také Heyrovského dcera s kamarádkami založila tajný spolek: „[...] náš spolek nebude vláda absolutní ani konstituční. Bude ‚une république‘. Všechny budeme mít stejné povinnosti a stejná práva.“⁵²

4. Právník a profesor mezi rakouským státem a českým národem

Mocenské elity rakouského státu se, jak známo, velmi obávaly svých občanů a možného návratu demokratických snah z roku 1848, a proto občany dávaly rozsáhlým způsobem sledovat. Osoby, které se dávaly z různých příčin do služeb policejního aparátu, aby skrytě pronikaly mezi své spoluobčany a udávaly je, byly ovšem někdy lidmi odhaleny. Policejní konfident, hrbatý řemeslník Rudolf Mrva, mající figurovat jako svědek v procesu proti

⁴⁸ HOFBAUEROVÁ-HEYROVSKÁ, K. c. d., s. 142.

⁴⁹ ŠTEMBERKOVÁ, M. Děkan a rektor Leopold Heyrovský. *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, 2007, roč. 47, č. 1–2 (Sborník k životnímu jubileu PhDr. Michala Svatoše, CSc.), s. 239, 244.

⁵⁰ *Tamtéž*, s. 123.

⁵¹ *Tamtéž*, s. 125.

⁵² *Tamtéž*, s. 152.

tzv. Omladině, byl na Vánoce roku 1893 zavražděn. Policií vytvořená konstrukce procesu s tzv. Omladinou vedla k zadržení i řady z Heyrovského posluchačů z české právnické fakulty. V následném politickém procesu bylo odsouzeno na sedm desítek lidí.⁵³ Podle vzpomínky Kláry Hofbauerové-Heyrovské považoval Heyrovský Omladináře, zatčené po vraždě policejního konfidenta Mrvy, za národní hrdiny.⁵⁴ Dětem Heyrovský vysvětloval, že „Mrva nebyl hodný, byl to ‚špicl‘, donášel policii. Vstoupil do tajného spolku studentů, dělníků, zřizenců, zkrátka mládeže, která chce zlepšit svět. Spolek se nazývá ‚Omladina‘. Mrva zrazoval policii za peníze, co se tam povídalo.“⁵⁵ Je zřejmé, že v morálně zásadní záležitosti se Heyrovský neobával hovořit velmi otevřeně a snažil se svým dětem vysvětlovat, co považuje za mravně dobré a zlé, bez ohledu na rizika, která to v dobovém státě mohlo přinášet. Přitom se snažil zdůraznit podstatné, tj. především nemravnost udavačství a konfidentství na straně jedné, jakož i nemravnost a nepřijatelnost toho, aby stát svými orgány (policie, tajné služby) špehoval občany a shromažďoval o nich informace, aby vysílal své agenty a vtíral se takto do politických aktivit občanů. Zároveň dětem naznačil, že cíle, sledované Omladinou, považuje za správné („zlepšit svět“).⁵⁶ Kladný názor na Omladináře se šířil i mezi žákyněmi ve škole, kam Heyrovského dcera chodila: „Mnoho mluvíme o omladinářích. Ty zbožňujeme šmahem! Boženiny sestry znají několik z nich a sdělily jí jejich ideály [...]: vrácení českého státního práva, sociální rovnost, rozlučka státu od církve, rovnoprávnost žen.“⁵⁷

Výmluvnou se také zdá být vzpomínka dcery Kláry na výlet Heyrovského s dětmi do Klopota u Brandýsa nad Labem, kde měl podle otceva vysvětlení dětem „Komenský chýši, když byl pronásledován, že měl jiné mínění než vláda“.⁵⁸ Na tomto panství Karla st. ze Žerotína pobývali bratrství kněží a Komenský po útěku z Fulneku v letech 1622–1625. Roku 1865 byl v místě odhalen pomník.⁵⁹

Politický a lidský profil Heyrovského dokresluje i skutečnost, že byl odpůrcem tehdy existujícího trestu smrti. Jan Krčmář vzpomínal ještě po letech na situaci, kdy profesorská společnost po dlouhém výletě unavena cestovala vlakem zpět ku Praze. Když si v kupé o dvacet let mladší kolega Vilibald Funk (1875–1955) stěžoval,⁶⁰ že „nechápe celé to tažení proti trestu smrti“, tu Heyrovský, předtím zdánlivě podřimující, začal s Funkem o trest smrti prudce polemizovat – a nebohého Funka prý „zřídil [...], že by od něho pes nebyl

⁵³ Srov. HAVRÁNEK, J. *Boj za všeobecné, přímé a rovné hlasovací právo roku 1893*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1964; ČERVINKA, F. *Boje a směry českého studentstva na sklonku minulého a na počátku našeho století*. Praha: Univerzita Karlova, 1962; ŠPIRITOVÁ, A. *Omladináři. Paginæ historiae*, 1999, č. 7, s. 85–110.

⁵⁴ HOFBAUEROVÁ-HEYROVSKÁ, K. *c. d.*, s. 142.

⁵⁵ *Tamtéž*, s. 142.

⁵⁶ HOFBAUEROVÁ-HEYROVSKÁ, K. *c. d.*, s. 142.

⁵⁷ HOFBAUEROVÁ-HEYROVSKÁ, K. *c. d.*, s. 127.

⁵⁸ *Tamtéž*, s. 41.

⁵⁹ Na okraj dodejme, že autorem tohoto pomníku v podobě štíhlého obelisku (zřejmě prvního Komenského pomníku v českých zemích) byl pražský kameník Karel Svoboda, děd profesora Emila Svobody. Nověji bylo okolí pomníku doplněno sadovými úpravami v podobě přírodního bludiště; v Brandýse nad Orlicí vznikla rovněž Pamětní síň Jana Amosa Komenského (v budově radnice).

⁶⁰ MARKOVÁ, H. – OSSENDORFOVÁ, H. Vilibald Funk. In: SKŘEJPKOVÁ, P. (ed.). *Antologie československé právní vědy v letech 1918–1939*. Praha: Linde, 2009, s. 630.

vzal kus chleba“.⁶¹ Jindy zase Heyrovský prudce a zle vyčinił Karlu Hermannovi šlechtici z Otavských, když tento vykládal Bílou Horu jako „záležitost aristokratické kliky“.⁶²

Velmi obtížnými roky pro každého spravedlivě smýšlejícího člověka bylo období první světové války v letech 1914–1918, války vyvolané v zájmu německé a rakousko-uherské politické a hospodářské expanze. Heyrovského dcera zaznamenala, jaký šok pro ni představovalo vyhlášení války. Ještě při rakouském ultimátu Srbsku se domnívala, že válka není možná, „přece je sociální demokracie všude na světě tak mocná, že k něčemu podobnému nemůže dojít“;⁶³ po vypuknutí války se hrozila toho, že čeští vojáci musí jít „s nepřáteli proti svým přátelům“, „za Rakousko proti Slovanům“.⁶⁴ Rozhořčení nad expanzivní válkou Rakouska-Uherska a Německa bylo v akademických kruzích velmi rozšířené. Naznačuje to například mínění Antonína rytíře Randy (1834–1914): na sklonku života událostmi léta 1914 skleslý Randa hodnotil východní a jižní tažení Rakouska-Uherska a Německa jako válku jasně namířenou proti slovanským národům a jejich zájmům („vyhlazovací boj Němectva proti Slovanstvu“) a spatřoval v této válce velmi realisticky již v srpnu 1914 krok, který Rakousko-Uhersko jako stát zničí.⁶⁵ Heyrovský nesl nový vývoj neméně těžce a někdy u něho převážil i strach, alespoň Krčmář vzpomínal, že „Heyrovský, jako vždy výbušný, střídal svoje nálady. Zpravidla nadával Němcům, někdy zase nám [mladším členům sboru – pozn. aut.], že jsme velezrádci.“⁶⁶ Nenalá část sboru byla různou měrou rezignovaná nebo se strachovala. Otevřeně a poněkud nebezpečně proti režimu vystupoval Karel Kadlec (1865–1928),⁶⁷ který podle Krčmáře dával najevo své přesvědčení, „že to ti darebáci prohrají“ a „[n]adával Němcům, kdekoli se octl, a nebylo druhy bezpečno se s ním blýskati na veřejnosti“.⁶⁸ Protičesky se podle Krčmáře choval jediný člen sboru, konstitucionalista František Vavřínek (1877–1944),⁶⁹ s nímž „styky skoro úplně přestaly pro jeho stálý obdiv Němcům“.⁷⁰ Obecně lze říci, že přes osobní animozity bylo prostředí profesorského sboru na české právnické fakultě zřejmě bezpečné, neboť navzdory názorové různosti se žádný člen sboru nikdy nesnížil k nejhoršímu – k udavačství.

5. Heyrovský – pečlivý otec

Vzorce otcovského chování Leopold Heyrovský nejspíše převzal z domova. Jak nás informuje na základě rodinné tradice jeho vnučka, soudce Adolf Heyrovský, Leopoldův otec, byl mužem, který dával přednost poklidu rodinného života před večerní návštěvou hostinců a kaváren. Doma se pak rád věnoval svým dětem. Podobné představy o otcovské

⁶¹ KRČMÁŘ, J. *Paměti. Díl I. Do roku 1918*. (eds. Luboš Velek, Alice Velková, Martin Klečacký). Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, 2017, s. 284.

⁶² *Tamtéž*, s. 284.

⁶³ *Tamtéž*, s. 302.

⁶⁴ *Tamtéž*, s. 303.

⁶⁵ KRČMÁŘ, J. Antonín Randa. Poznámky k jeho veřejným činnostem. In: *Randův jubilejní památník*. Praha: Právnická fakulta university Karlovy, 1934, s. 7, 21.

⁶⁶ KRČMÁŘ, J. *Paměti. Díl I. Do roku 1918*, s. 455.

⁶⁷ KINDL, V. Karel Kadlec. In: SKŘEJPKOVÁ, P. (ed.). *Antologie československé právní vědy v letech 1918–1939*. Praha: Linde, 2009, s. 25.

⁶⁸ *Tamtéž*, s. 455.

⁶⁹ Srov. ADAMOVÁ, K. – LOJEK, A. František Vavřínek. In: SKŘEJPKOVÁ, P. (ed.). *Antologie československé právní vědy v letech 1918–1939*. Praha: Linde, 2009, s. 516.

⁷⁰ KRČMÁŘ, J. *Paměti. Díl I. Do roku 1918*, s. 455.

roli shledáváme i u jeho syna, který se sice společenskému životu nevyhýbal, ale téměř všechny večery vyhradil rodině.

K dennímu rytmu Leopolda Heyrovského náležela odpoledne návštěva kavárny Union,⁷¹ kam chodil „denně [...] číst noviny jako mnozí profesoři kolegové“.⁷² V sobotu večer také chodíval na kuželky s profesory české filosofické fakulty.⁷³ Cestou z „Unionky“ se mnohdy zastavil v některém z knihkupectví, jichž býval v této části města větší počet, aby udělal rodině i sobě radost novou knihou, jak vzpomínala jeho dcera: „[...] zamává na mne šedou obálkou se lvíčkem. Přinesl nového Jiráska. – Ráda čtu Filosofskou historii, Skály, Marylu, Poklad a zapomenu úplně, kde jsem. [...] Tatínek také vášnivě rád čte, máme-li nějakou knížku, třeba pohádkovou, vypůjčenou z obecné školy. ‚Ukaž, půjč sem,‘ a už se můžeme s knihou rozloučit, dokud jí nepřelouskne.“⁷⁴

Večer však zůstával Leopold Heyrovský doma a nejlepší večerní čas věnoval dětem – zejména hrám s nimi, čtení a povídání. Teprve v okamžiku, kdy šly děti spát, vracel se do své pracovní přípravovat přednášky pro své studenty. Večerní zábavy bývaly různého druhu: „Nejraději jsme, když nám tatínek hraje panáčkové divadlo. Vezme ubrousek, udělá do dvou rohů uzlíčky a strčí do nich prsty. To jsou dva panáčkové. Potkají se a radostně se vítají: ‚A servus, Macku, podáme si pracku,‘ a mlaskavě se líbají. ‚To je dnes hezky,‘ povídá první. ‚Kampak jdeš?‘ – ‚Jdu jen tak na procházku!‘ – ‚Tak tedy můžeme jít spolu.‘ Chvilku jdou spolu spokojeně a vypravují si. Pak jeden vrazí do druhého: ‚Tys mě kop,‘ a teď se začnou hádat a prát. ‚Já tě kop? Tys mě kop,‘ a tlukou se. Je to velká legrace! Bratříček radostně výská. Tatínek mu říká: ‚I ty pišišvore!‘,“ vzpomínala dcera Klára.⁷⁵ Často také vypravoval dětem pohádky, zřejmě své vlastní (například o lékaři, který vyfoukl mýdlovou bublinu, aby v ní cestoval zachránit princeznu), velmi rád také s dětmi zpíval lidové písně. Když byly děti starší, koupil jim atlas a glóbus a vypravoval jim o cizích zemích.⁷⁶

Heyrovský byl milovníkem chůze, ať již ve městě nebo v přírodě. Na výlety chodil v neděli někdy se skupinou univerzitních profesorů, někdy s dětmi. Zvláště intenzivně se turistice věnoval v letních měsících. Jako chodec dovedl nasadit rychlé, energické tempo, jemuž ne všichni dobře stačili.⁷⁷ Výlety si zpříjemňoval zpěvem – rád zpíval své oblíbené Schubertovy „Mlýnářské písně“, anebo mnohé národní písně, např. „Tážete se, proč jsem Slovan“, či jihoslovanskou píseň „Naprej, zastava slave“ a jiné.⁷⁸ Na procházky po Praze a do okolí Prahy se rád vydával s dětmi, aby jim ukazoval různé zajímavosti. Při návštěvě vyšehradského hřbitova vyprávěl dětem u jednotlivých hrobů o životě a významu tam

⁷¹ Známa pražská kavárna byla umístěna v domě na rohu Perštýna a Národní třídy (tehdy Ferdinandovy), tedy jednak na pomezí Starého a Nového města, jednak na českém korze. Dům, zajímavý i tím, že v něm měl ordinaci známý lékař Rudolf Jedlička, byl později zbořen, dnes je na jeho místě budova, původně postavená pro nakladatelství Albatros.

⁷² HOFBAUEROVÁ-HEYROVSKÁ, K. c. d., s. 145.

⁷³ Tato skupina si říkala „18. chasa“, v létě se scházela v restauraci v Letenských sadech, v zimě v hostinci „U medvídků“ na Perštýně (dodnes existujícím). Mezi účastníky byli Čáda, Gebauer, Goll, Hanuš, Hostinský, Jakubec, Jarník, Kolářik, Král, Kraus, Krejčí, Kučera, Máchal, Masaryk, Matiegka, Mrázek, Niederle, Pastrnek, Pekař, Polívka, Smetánka, Strouhal, Vlček, Vrchlický, Voldřich a Zubatý. *Tamtéž*, s. 251–252.

⁷⁴ HOFBAUEROVÁ-HEYROVSKÁ, K. c. d., s. 145.

⁷⁵ *Tamtéž*.

⁷⁶ *Tamtéž*, s. 123.

⁷⁷ *Tamtéž*, s. 234–235.

⁷⁸ *Tamtéž*, s. 235.

pohřbených mužů a žen.⁷⁹ Za důležité považoval rovněž zprostředkovávat svým dětem umění: chodil s nimi na umělecké výstavy a rodina odebírala dva umělecké časopisy s reprodukcemi – „Kunst für alle“ a „Alte Meister“.⁸⁰ Zdá se, že rovněž sdílel odpor k asanaci, neboť dcera vzpomíná, že děti vodil prohlížet si staré stavby před jejich zbořením;⁸¹ v každém případě tato informace napovídá o jeho vytříbeném smyslu pro architekturu i jiná výtvarná umění.

I v rodině univerzitního profesora vznikala zřetelná tenze ohledně přístupu ke vzdělání dcer. Zatímco kvalitní středoškolské a vysokoškolské vzdělání pro syny manželů Heyrovských bylo v podstatě samozřejmostí, podoba vzdělávání dcer byla podstatně méně jasná a samozřejmá, a to i navzdory tomu, že finanční zajištění rodiny bylo dobré. V náhledu na to, čím by se měly dcery zabývat a jaké vzdělání je pro ně potřebné se rodiče podstatně lišili. Výraznou oponentkou vzdělávání dcer byla také babička (matka manželky). Klára Heyrovská vzpomínala, že „[b]abička mručí, že nemám chodit do hodin a mám se jen učit vařit“.⁸² Vznikl tak „stálý ožehavý problém“ a mladá dívka s hořkostí konstatovala, že „[c]o je u hochy chvalitebné, jako by u dívky byl přečin“.⁸³ Sama se snažila umožnit si cestu ke vzdělání pomocí trojice argumentů: prvním bylo, že potřebuje vzdělání, aby si po sňatku s manželem a v budoucnu i se studujícími dětmi „rozuměla“.⁸⁴ Druhým jejím argumentem pak bylo, že obojí lze spojit, tj. uspokojit tradiční požadavky naučením se domácím pracem, a zároveň i získat určité vzdělání, a konečně třetím argumentem pak byla i užitečnost vzdělání jako způsobu sociálního zajištění ženy proti neočekávaným životním situacím: „Já zas říkám, že se tomu ráda naučím [tj. vaření – pozn. aut.], ale zatím se musím také učit, abych si mohla nějak vydělávat.“⁸⁵ Inspirací jí v tomto ohledu byla rodina otcových přátel Tomáše a Charlotty Masarykových, jejichž dcery studovaly, ale zároveň se i učily šít a vařit.⁸⁶ Heyrovského manželka Klára sice souhlasila se vzděláváním dcery na Vyšší dívčí škole i se složením zkoušky z francouzštiny, další vzdělávání však již neočekávala a jeho požadavek ze strany dcery ji zaskočil. Zdá se, že například univerzitní vzdělávání dcery by pro ni bylo zcela nepředstavitelné, uvážíme-li, jak reagovala, když dcera vystoupila s požadavkem stát se po absolvování vyšší dívčí školy žačkou malířské dámské školy na pražské uměleckoprůmyslové škole. Toto dceřino další vzdělávání matka podle její vzpomínky „oplakala“. Důvodem bylo, jak dcera uvedla, že „[...] nebudu stále doma a [budu] chodit jen do hodin; těšila se, že už bude mít jednu dceru kolem sebe“ [!].⁸⁷ Rozhodnutí nakonec učinil otec, matka s tím zřejmě nesouhlasila – a Klára tak mohla na uměleckoprůmyslovou školu jít. Heyrovského postoj ke vzdělávání dcer byl jednoznačně kladný, aniž by se však vymykal dobovým představám mužů o úloze žen. Vycházel zřejmě z jeho obecného přesvědčení o zásadní významu vzdělání. Podle dcery byl otec „řád, když se učím čemukoli“; nadto si prý vždycky přál, „aby některé jeho dítě malovalo“.⁸⁸

⁷⁹ *Tamtéž*, s. 71.

⁸⁰ *Tamtéž*, s. 144.

⁸¹ *Tamtéž*.

⁸² *Tamtéž*, s. 234.

⁸³ *Tamtéž*.

⁸⁴ *Tamtéž*.

⁸⁵ *Tamtéž*.

⁸⁶ *Tamtéž*.

⁸⁷ *Tamtéž*, s. 183.

⁸⁸ *Tamtéž*, s. 234 a 183.

6. Obětavý učitel svých žáků a zastánce zájmů fakulty a univerzity

Leopold Heyrovský náležel mezi nevelkou skupinu těch, kteří pojímali své učitelství velmi vážně a poctivě. Toto skvostné povolání někteří jeho vrstevníci, jak nás o tom zpravují různé zdroje, odbývali pouhým mechanickým čtením učebnic či poznámek. Heyrovský se naopak na přednášky pečlivě připravoval, stále uvažoval, jak je vylepšit. Dcera na toto otcovo úsilí vzpomínala: „[k]dyž jdeme spat, připravuje se na přednášky. Maminka se mu směje, že to už přece musí umět dávno z paměti, ale on odpovídá: „Prosím ji, nechala mě, ona tomu nerozumí. Já si to musím pokaždé znovu promyslet. I v mém oboru najdou se stále nové poznatky.“⁸⁹ Jako učitel byl velmi svědomitý. Přednášky téměř nikdy nevynechával.⁹⁰ Rovněž jeho kolegové z učitelského sboru v podání Ministerstvu školství a národní osvěty psali s uznáním o Heyrovského obětavosti.⁹¹ Jan Krčmář jej – podobně jako Antonína Randu a Albína Bráfa – charakterizoval v rámci profesorského sboru právnické fakulty jako „otce mladých“,⁹² a jako „zlatého člověka“, kterého „[j]iž ze semináře [...] doprovázeli, a již tu nás zasvěcoval do všech možných otázek vědeckých i fakultních“.⁹³ A lze sotva napsat lepší slova o učiteli, než jakými charakterizovala poměr Leopolda Heyrovského ke studentům jeho dcera: „[s]tudenty má velmi rád a oni jeho. [...] Má o ně zájem, pamatuje si všechny.“⁹⁴ Podobně jako i někteří jiní profesori, byl si Heyrovský dobře vědom obtížné sociální situace některých studentů a snažil se jim pomáhat. Vedle členství v různých dobročinných spolcích také pravidelně každý čtvrtek zval některého potřebného studenta do své rodiny k obědu.⁹⁵ Dcera Klára vzpomínala, že jednou, nechtěl přesunem termínu kolokvia zkazit svým studentům velikonoční prázdniny, a proto se rozhodl navzdory horečce a malátnosti uspořádat kolokvium ve svém bytě – po kolokvování se čtyřiceti studenty však omdlel a posléze se ukázalo, že onemocněl tyfovou nákazou.⁹⁶

Podobně srdečný byl Heyrovský i vůči svým kolegům z profesorského sboru fakulty. Univerzitou a fakultou žil, a jako uváděla jeho dcera, „[a]ni v neděli nedává si pokoje s univerzitními záležitostmi. Je přešťasten, když se setká s kolegou, s kterým se může ponořit do hovorů o univerzitě. To začne gestikulovat, vykládat a nevidí, neslyší, co se kolem děje.“⁹⁷ Bystrý pozorovatel Jan Krčmář ocenil i Heyrovského přínos české právní vědě, spočívající v jeho cílevědomé péči o habilitační dorost. Jeho vznik byl bezpochyby podmínkou zdárného etablování českou veřejností dlouho vytoužené druhé české univerzity na Moravě. Při svém výše zmíněném kladném poměru ke studentům se Heyrovský do této starostlivosti jistě nikterak nenutil, spíše vyplynula z podstaty věcí. Krčmář vzpomínal na množství večerů, které skupinka mladých absolventů a posléze habilitantů prochodila se svým učitelem po dnešním Smetanově nábřeží (zejména Prušák, Vavřínek, Krčmář a Kadlec, někdy také Stieber a z filosofů Šusta), přičemž „[n]a nábřeží s Heyrovským se prodebatovalo všechno, co jsme měli na srdci a leccos z toho, co se pak ve sboru dalo, bylo předurčeno těmito debátami“.⁹⁸ Nové

⁸⁹ *Tamtéž*, s. 117.

⁹⁰ *Tamtéž*.

⁹¹ Archiv Univerzity Karlovy, fond Právnická fakulta, Personálie, Leopold Heyrovský, inv.č. 99, ka. 11.

⁹² KRČMÁŘ, J. *Paměti. Díl I. Do roku 1918*, s. 273.

⁹³ *Tamtéž*, s. 282.

⁹⁴ *Tamtéž*, s. 118.

⁹⁵ *Tamtéž*.

⁹⁶ HOFBAUEROVÁ-HEYROVSKÁ, K. *c. d.*, s. 117.

⁹⁷ *Tamtéž*, s. 118.

⁹⁸ KRČMÁŘ, J. *Paměti. Díl I. Do roku 1918*, s. 282.

kolegy na fakultě, ba i jinde jmenované učitele z řad svých žáků neváhal Heyrovský srdečně přivítat, jak o tom svědčí jeho povzbudivě stylizované vzkazy na vizitkách a lístku, s pietou uložené a zachované v listinách Emila Svobody.⁹⁹

7. Závěrem

Prvně jsem se setkal se jménem Leopolda Heyrovského jako začínající student. Nelíbila se mi valně tehdejší učebnice z nakladatelství C. H. Beck, a proto jsem se rozhlížel po jiných studijních pomůckách. Podařilo se mi tehdy zapůjčit si, navzdory stáří této knihy, šťastnou shodou okolností přes vánoční svátky Heyrovského *Dějiny a systém soukromého práva římského z roku 1910*.^{100,101} Tehdy pro mě byl autor ne více než mrtvé jméno – netušil jsem, jak vysoce zajímavý člověk se za knihou skrýval. Průhled do života Leopolda Heyrovského ukazuje muže, který nepodléhal sebestřednosti a snažil se čestným způsobem žít svůj život v řadě nesnadných konstelací: jako volnomyšlenkář vedle silně pobožné manželky a ve stále ještě náboženstvím zčásti ovládané společnosti; jako stoupenec demokracie a republikanismu v monarchii, jako svobodomyšlný učenec ve státní službě monarchického státu; jako národně uvědomělý, vlastenecký Čech a stoupenec českého státního práva v podivném státním uskupení, jehož mocenské elity hleděly na Čechy přinejmenším nevraživě a státní právo zemí Koruny české odmítaly; jako stoupenec realismu a přítel T. G. Masaryka v zemi, kde měl tento politický směr nerozsáhlou skupinu stoupenců a kde byl Masaryk z různých příčin pro mnohé kontroverzní osobou. Dceřiny vzpomínky, vzpomínky Jana Krčmáře i archivní dokumenty doplňují řadou zajímavých detailů obraz učence v oboru římského práva o obraz obětavého učitele, jemuž velmi záleželo na svých studentech a který neváhal napínat síly ve prospěch fakulty i univerzity i v oblastech zcela neakademických. Dalšími a neměně imponujícími vrstvami, oživujícími Heyrovského obraz, je role pečlivého a aktivního otce, snažícího se dobře vychovat své děti a vést je ke kritickému myšlení, stejně jako role pomyslného otce studentů, rozněcujícího za svým řečnickým pultíkem krásný žár zájmu o obor a ku prospěchu vědy i všeobecnosti pečlivě pomáhajícího svým žákům v začátcích jejich vědecké a učitelské práce.

Některé myšlenky tohoto článku jsem přednesl v úvahově laděném příspěvku na záslužně uspořádané konferenci o Leopoldu Heyrovském na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Nemohlo být vhodnějšího místa, než pro konferenci zvolený sál s výhledem na Vltavu, abychom si tehdy nepřipomněli, že Leopold Heyrovský náležel k těm, kteří se o zajištění hodnotného pozemku a o stavbu nové fakultní budovy zasloužili, i když se jí sám pro

⁹⁹ Archiv Akademie věd, fond Emil Svoboda, korespondence přijatá, sign. II b 1, inv.č. 115, ka. 2. Ke jmenování mimořádným profesorem české techniky Emilu Svobodovi Heyrovský dne 20. října 1913 napsal: „Velectěný pane kolego! Srdečně potěšen z Vašeho jmenování profesorem vysoké školy technické, blahopřeji Vám co nejvřeleji. V kolegiální úctě Vám vždy oddaný Dr. L. Heyrovský.“

¹⁰⁰ HEYROVSKÝ, L. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. vyd. Praha: Nakladatelství J. Otto, 1910.

¹⁰¹ Kniha mne zaujala natolik, že jsem si ji pracně oskenoval na své tehdejšími značně pomalém skeneru; protože byla jeho snímací plocha poměrně malá, bylo nutné skenovat každou stránku jednotlivě. Jako učebnice byla Heyrovského kniha až příliš podrobná, přesto mi však její sken prokázal mnohou dobrou službu. Lze litovat, že dosud nevyšla znovu, optimálně nikoli reprintem staré sazby, ale ve standardním, novém vydání, popřípadě i citlivým způsobem na některých místech doplněném o nové poznatky.

značné průtahy již nedočkal.¹⁰² Uskutečnění stavby přitom nebylo samozřejmostí – zvláště připomeneme-li si, jak dopadly například záměry na stavbu nové budovy univerzitní knihovny, anebo čím byl zastavěn druhý pozemek, původně u téhož mostu rezervovaný pro budovu německé univerzity, resp. posléze ústřední budovy české univerzity. Emil Svoboda proto napsal ve svém nekrologu dosti výstižně: „A dočkáme-li se toho, že fakulta právnická vkročí do místností, důstojných vědeckého institutu, bude vyslovováno jméno Heyrovského s vděčností a s hlubokou úctou před jeho houževnatou, nezištnou a obětavou snahou o získání pozemků, projektů a ostatního, čeho bylo třeba k početí velikého díla.“¹⁰³

¹⁰² Stavba budovy podle projektu Jana Kotěry byla zahájena teprve v Heyrovského úmrtním roce 1924. Dokončena byla roku 1931.

¹⁰³ SVOBODA, E. Za Leopoldem Heyrovským. *České právo*, 1923, roč. 5, č. 10, s. 79.